www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Sina Dağı Arşivinde Osmanlı İzleri: Fermanlar ve İmtiyazlar

Ottoman Traces in the Archive of Mount Sinai: Fermans and Concessions

Hadi Belge*

Abstract: Recently, research on monastic communities living in the sacred resorts of Eastern Christianity has produced remarkable results. Especially in the XIX th. century, the information provided by some travelers and the examinations of the scientific committees showed that the monasteries were not only the places where the hermit monks lived, but also the places with a unique collection and archive containing valuable manuscripts and documents. Undoubtedly, one of these places is Mount Sinai, which carries the memories of different heavenly religions in Egypt, and St. Catherine Monastery, located in this mountain. In the 1950s, the classification and cataloging of the works and documents in the archive of the monastery was completed by a team of researchers consisting of Western and Eastern experts, and the documents were presented to the researchers. The fact that there are hundreds of documents such as *firman*s and *berats* written in Ottoman Turkish among the parts of this archive makes this archive very interesting for scientists. However, these documents have not yet been transcribed into Turkish or other languages. It is appreciated that such an archive is important in terms of fully illuminating the social, political and religious aspects of the history of the Ottoman Empire, as well as the history of the Sinai clergy. Thus, more robust analyzes can be made on the relationship between the state and non-Muslim community structures in the Ottoman Empire. In this study, a small trial of this has been done. The privileges of the clergy in Tur-i Sina were handled by selecting a few firmans that stand out to represent the four centuries that the Sinai clergy remained under Ottoman rule.

Structured Abstract: In the historical process, monasteries were not institutions that were completely closed to the outside world, where ascetic ones have given up world blessings. On the contrary, the monasteries offered monks from all over the world a new climate where they could breathe the air of interaction. The most important reflection of this interaction platform was the collections containing manuscripts written in many languages. It has been discovered that such a treasure was preserved in Tur-i Sina, which is one of the places of seclusion to Eastern Christianity, thanks to the researches that have been carried out since the 19th century. Another important discovery on Mount Sinai was the archives of the monastery here, containing correspondence with the official authority or their colonies. As it is known, one copy of the documents prepared in two copies to be sent to the units forming the provinces in the center of the Ottoman Empire was sent to the relevant authority, while the other was kept in the palace. In this regard, It is thought that it is necessary to evaluate the documents in St. Catherine Archive and "The Republic of Turkey, State Archives Department, Ottoman Archive (BOA)" together to develop more holistic approaches to the subject. According to our review, where we made a small trial of this; at the root of the tolerant approach of the Ottoman Empire against non-Muslim communities, The effects of exemplary approaches dating back to the Mohammed Prophet period have been observed. This approach was accepted by Muslim states without recognizing the concept of time and space. Non-Muslims, who accepted the sovereignty of Islamic states,

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof., Amasya University, The Faculty of Science and Letters, Department of History
ORCID 0000-0001-9387-3799
hadibelge@gmail.com

Cite as/ Atıf: Belge, H. (2020). Sina Dağı arşivinde Osmanlı izleri: fermanlar ve imtiyazlar. *Turkish Studies - History*, 15(3), 851-867. <https://dx.doi.org/10.47846/TurkishStudies.43771>

Received/Geliş: 25 May/Mayıs 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2020

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

CC BY-NC 4.0

They were always protected from the Arab lands to the Balkans and from the period of Hz. Muhammad to the Ottoman Empire. In this way, monastic communities living in the holy places of Eastern Christianity were able to have an uninterrupted tradition from the Byzantine period to the present day. The concession certificate prepared and sent to Tur-i Sina clergy during the reign of the Prophet Muhammad appears as the most concrete historical example of this patronage approach. Despite the controversy over its historical existence, Ottoman sultans perceived the testament as a will of the prophet and did not hesitate to accept it. As a matter of fact, Sultan Selim, who conquered Egypt, expressed the excitement and happiness he felt at the time when the concession (ahidname) belonging to the Islamic prophet was presented to him by the Sinai monks: *"I found the testament of the Prophet Muhammad, written and sealed by his own hands, in the hands of monks of Mount Sinai in Egypt. And I was so happy that I was not so happy even when I conquered all of Egypt."* However, the new conditions created by the flowing time on both the Ottoman State and the Tur-i Sina Monastery and the monks caused these concessions to come to the agenda from time to time. As a result, the clergy asked for either the enforcement of the provisions of the covenant or to write a new concession certificate according to this covenant. There were such demands in almost every century, and as a result of almost every request, the documents they requested were prepared and sent to the clergy. In The Republic of Turkey, State Archives Department, Ottoman Archive, there are documents showing that the will in question was copied at least three times at different times. In these copies, it is understood that the original of the testament was written by Caliph Ali on 7 July 623, and it is stated that the original document was in the poor person living in Taif. The document presented by the monks to Sultan Selim is a copy prepared in accordance with the original, and since this information is written in the copy content, Sultan Selim is aware that the document presented to him is not original. Despite this, Sultan Selim brought this document to Istanbul which were used some green and some orange colors and it was gilded, and protected it in the treasury building. He gave the monks a copy of this document. According to the content of the testament; It was stated that the monks of Mount Sinai were taken under the auspices of the Ottomans, that their security would be provided by Muslims, therefore, the monks did not need to have weapons in the monastery. In addition, with the covenant, a guarantee was provided for monastic properties, and it was guaranteed that the monks would be exempted from the tribute, which is a Qur'anic tax, and that the military tax would be very reasonable. St. According to the edict recorded with the number of 348 microfilms in the catalog work carried out on behalf of Library of Congress on the archive of the St. Catherine Monastery, the privileges of the Mount Sinai were updated according to the conditions of 1805. To the monks of Catherine Monastery were reassured, where in places of worship, palm gardens and foundations on Mount Sinai. Likewise, they will not be disturbed in their places of worship, foundation houses and inns in Cevanibenne District in Cairo. In addition, it was decided that no tax other than religious tax would be demanded from other piers in the sea, including Alexandria and Resid Piers, and it was stated that the judges and the local administrators would be informed. As it turns out, Sinai priests were able to preserve their privileges, their properties on Mount Sinai and their colonies which spread over the Mediterranean basin during the four centuries they remained under Ottoman rule. Moreover, they were able to increase the number of properties by adding new ones to them except Egypt, especially Romania. On the other hand, monks who travel to collect charity and votive were also given a freedom of travel, far from the pressure of tax officers. Finally, the arrangements made by the Ottoman bureaucracy against the efforts of the Patriarchate of Jerusalem to gain influence over the Sinai monastery show that the Sinai clergy were protected in the hierarchical order of Eastern Christianity, as well as financial matters.

Keywords: Ottoman History, Mount Sinai Archives, St. Catherine's Monastery, Firmans, Concessions of Monastic Communities

Öz: Son zamanlarda, Doğu Hristiyanlığının kutsal sayılan beldelerinde yaşayan manastır toplulukları hakkındaki araştırmalar oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Özellikle XIX. yüzyılda bazı seyyahların aktardıkları bilgiler ve ilim heyetlerinin incelemeleri, manastırların sadece münzevi keşişlerin yaşadığı yerler olmadıklarını, fakat aynı zamanda birbirinden değerli yazmaları ve belgeleri barındıran eşsiz bir koleksiyon ve arşive sahip mekânlar olduklarını da göstermiştir. Şüphesiz bu yerlerden biri de Mısır'da farklı semavî dinlerin hatıralarını taşıyan Sina Dağı ve bu dağda yer alan St. Catherine Manastırı'dır. 1950'li yıllarda, Batılı ve Doğulu uzmanlardan oluşan bir araştırmacı ekip tarafından, manastırın arşivindeki eserlerin ve dökümanların kataloglanması işi tamamlanmış ve belgeler araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu arşivi oluşturan parçalar arasında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış yüzlerce ferman, berat vb. belgenin

bulunması, söz konusu arşivi bilim insanları için son derece ilgi çekici kılmaktadır. Ne var ki, bu belgeler günümüz Türkçesine ya da başka dillere henüz transkript edilebilmiş değildir. Takdir edilir ki böyle bir arşiv, Sina ruhbanlarının tarihi kadar Osmanlı İmparatorluğu tarihinin sosyal, siyasî ve dinî yönlerinin tamamen aydınlatılması bakımından da önem taşımaktadır. Bu arşivde yer alan belgelerin, *Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi* 'ndeki diğer belgelerle birlikte değerlendirilmesi, konuya daha bütüncül yaklaşımların sergilenmesini mümkün kılacak, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ile gayrimüslim cemaat yapıları arasındaki ilişkiler üzerinde daha sağlıklı analizler yapılabilecektir. Bu çalışmada, bunun küçük bir denemesi yapılmış, Sina Dağı ruhbanlarının Osmanlı egemenliğinde kaldıkları dört asrı temsilen öne çıkan birkaç ferman seçilerek Tur-i Sina'daki ruhbanların imtiyazları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Sina Dağı Arşivleri, St. Catherine Manastırı, Ferman, Manastır Topluluklarının İmtiyazları

Giriş

Kuruluşu III. yüzyıla kadar uzanan manastır hareketi Mısır'dan başlayarak kısa sürede Suriye üzerinden Anadolu'ya oradan da dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmıştır. Bu hareketin bir sonucu olarak X. yüzyılda Hristiyanlık dininin yayıldığı alanlarda hatırı sayılır bir manastır topluluğu oluşmuş; manastırlar ise münzevi yaşam arzusundaki keşişlerin biricik meskenleri ve mensup oldukları dinin de vazgeçilmez müesseseleri haline gelmiştir (Gürkan, 2003: 559 ve Talbot, 1999: 163-165).

Bu kurumsallaşma sürecinde, benzerlerine nazaran Kudüs, Athos Dağı (Aynaroz) ve Sina Dağı gibi Doğu Hristiyanlığına mensup manastır topluluklarının öne çıktıklarını görmekteyiz. Kuşkusuz bu yerlerin, tüm Hristiyan âlemince şöhreti bilinen yerler haline gelmesinde mekâna ya da kurucularına yüklenen kutsiyetin payı büyüktü (Belge, 2018: 68-69). Tabi oldukları siyasi otorite zaman içerisinde değişse bile, sözü edilen manastır toplulukları, VI. yüzyıldan bu yana, hem imtiyazlarını korumayı hem de varlıklarını idame ettirmeyi başardılar.

Hristiyanlık tarihinin aziz hatıralarını taşıyan ve bünyesinde Ortodoksluğun kutsal sayılan emanetlerini barındıran bu beldeleri ziyaret, bir ibadet telakki edildi. XIX. asrın gelişen seyahat ve ulaşım imkânları içerisinde kutsal mekânlar, binlerce samimi Hristiyan'ın adeta ziyaret akınına uğradı. İbadetleri yerine getirmenin yanında, kutsal kitaplarda geçen mekânları yerinde görmek, münzevi keşişlerin yaşantılarını bizzat gözlendirmek bu ziyaretleri daha ilgi çekici hale getirmekteydi (Hobbs, 1995: 1). Keşişlerin gizemli dünyasına yapılan yolculuklar zamanla hem bu ziyaretçilerin sayısını hem de merak edilen konuların adedini artırdı. Başlangıçta ruhbanlığa uzak insanlar için manastırlar “inziva hayatı yaşamak isteyen kişilerin yaşadıkları bir dini kurum”du. Meraklı ziyaretçilerin izlenimleri ve seyyahların notları ile zamanla bu algı değişmeye başladı. Söz konusu bakış açısı ilim heyetlerinin bu beldeleri mercek altına almaya başlaması ile tümenden değişecekti (BOA.DH.MKT.482/23; BOA.DH.MKT.1094/61 ve BOA.HR.TH.111/41).

Zira zamanla manastırlara dair her şey, ilmî bir bakış açısı ile ele alındı. Manastırların kale ve kuleleri, mucizevî ikonları, kilise müzikleri, azizlerin menkıbeleri (*hagiography*), zengin kütüphaneleri, arşiv ve koleksiyonları hatta kitabeleri bilimsel çalışmaların konusu yapıldı. Bilimin hemen her şubesi bu yeni inceleme alanından kendi disiplin anlayışı içinde nasiplenmekteydi.¹ Böylece XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren, manastırlara yönelik olarak başlayan bu araştırma faaliyeti yaklaşık bir asır sonra adeta yeni bir dünyanın keşfi ile sonuçlandı.

Yeni keşfedilen bu gizemli dünyanın en çok ilgi gören yanı şüphesiz ki birbirinden değerli yazma eserleri, kurumun kendi bünyesi ile ilgili kayıtları ve resmi otorite ile yürüttükleri yazışmaları barındıran ve manastırı bir nevi kültür hazinesi makamına taşıyan eşsiz arşiv ve

¹ Tur-i Sina'daki kale ve kilise George Forsyth tarafından (Forsyth, 1968), kitabeleri İhor Şevçenko ve kütüphaneleri, yazma eserleri ve azizlerin menkıbeleri de Nancy Şevçenko tarafından ayrı ayrı çalışmalar halinde incelenmiştir. (Şevçenko I., 1966 ve Şevçenko, N., 2006 ve Şevçenko, N., 2010)

koleksiyonlarıydı. Acaba bu eserlerin ne kadarı bu kurumlarda üretilmişti? Dışardan, farklı ülkelerden ve coğrafyalardan bu kurumlara eser taşınmış mıydı? Nitekim meşhur manastır beldelerinde yaşayan topluluğun içinde inziva hayatına meraklı ve değişik etnik kökene sahip keşişlerin varlığı bilinmekteydi. O halde bir kısmı hareketlilik arz eden bu keşişler sayesinde yakın ve uzak coğrafyalar buradan bilgi ve fikir devşirebilmişler miydi?

Bütün bu merak edilenler manastır beldeleri üzerine yoğunlaşan seyahatler ve inceleme gezileri birer birer cevap bulmaya başlamıştı. Çok geçmeden manastırların dünyadaki en zengin yazma koleksiyonlarına sahip mekânlar oldukları anlaşıldı. Belki de araştırmacıları en çok heyecanlandıran keşif buydu. Üstelik bu koleksiyonu oluşturan yazmalar sadece dini konularda kaleme alınmış eserlerden ibaret değildi. Vatikan'ın ne denli geniş bir arşive ve yazma koleksiyonuna sahip olduğu bilinmekteydi. Ancak benzer şekilde Doğu Hristiyanlığına ait bazı inziva mekânlarının gizli bir hazinayı sakladıkları zaman içinde fark edildi. Bunlardan Athos (Aynaroz) Dağı, Batı dünyasına yakın ve daha ulaşılabilir olması nedeniyle daha erken dönemde gözlem altına alındı ve kütüphanelerinde tespit edilen 14.500 yazma eserin kataloglanması için çalışmalar yürütüldü (Litsas, 1987: 110). Daha uzak bir diyarda yine binlerce eser ve belgenin muhafaza edildiği bir başka koleksiyon daha bulunmaktaydı. Bu yer Mısır'da Sina yarımadasının güneyinde yer alan Sina Dağı'ndan başkası değildi...

1. Sina Dağı (Tur-i Sina) ve Saint Catherine Manastırı

Kısa bir dönem Roma'nın, ardından Müslüman Arapların ve son olarak Müslüman Türklerin egemenliğinde kalan Sina Yarımadası'nın tarihi, bu coğrafyada hüküm süren farklı medeniyetlerin etkisi altında yazılmıştı. Bu hikâyenin başlangıcına İsrailoğullarını da eklediğimizde yarımada'nın üç büyük dinin mensuplarını da ilgilendirecek bir tarihi arka planına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Nitekim Sina Dağı'nın (Tur-i Sina/Cebel-i Musa)² yeri İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkış (*Exodus*) güzergâhıyla da ilişkilendirilmiştir. Kavmini Firavun'un zulmünden kurtaran Hz. Musa Kızıldeniz'i geçerek Tur Dağı'nın bulunduğu noktaya gelmiş ve İsrailoğullarını dağın eteğinde bırakarak Tanrı Yahova ile görüşmek üzere dağa çıkmıştı. Burada Hz. Musa, "yanan bir çalı" (*burning bush*) üzerinden tecelli ederek kendisi ile konuşan Tanrı'nın on emirini yanında getirdiği iki tablete yazmıştı. Bu sebeple vahye mekân olan dağa ve civarına Museviler tarafından belli bir kutsiyet atfedilmiştir (Sinanoğlu, 2009: 221-222).

II. Yüzyılda ise Hristiyanlar, bölgenin yeni sakinleri olarak Sina Dağı'nın civarında belirmeye başlamışlardı. Mısır, bu yeni din için şiddetli Roma zulmünün yükünü taşıyan ilk ülkelerden biriydi. Mısır'da özgürce ibadet etmek isteyen ve arınmış bir hayat tasavvur eden samimi Hristiyanların zihinleri çileci bir yaşama (hermitizm) çevrilmişti. Bu arayışın bir sonucu olarak II. yüzyılın sonunda ve özellikle III. asırda, Hristiyanlar Nil'in yeşil vadisini çevreleyen ve Sina'nın vahşi doğasına doğru uzanan çöllere doğru kaçmaya başlamışlardı. Böylece Sina, Mısır ve Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden gelen hermitlerle dolup taşı. Birçoğu Musa'nın Kutsal Dağı'nda kalmayı tercih etmişti. (Atiya, 1952: 578).

Hristiyanlar, Yahudi İncilinden veya Eski Ahit'ten aynı başlangıç noktalarını almış ve çölde bir nevî sanal bir imparatorluk kurmuşlardı. Bu yükselişte Bizans İmparatorlarının himayelerinin katkısı büyüktü. Ancak tek başına bu neden Yahudiler dururken bölgede Hristiyanların daha fazla inisiyatif kazanmalarını açıklamak için yeterli değildir. Söz konusu ilgisizlik Hristiyanların bölgeye dökülmelerinden önce de farklı değildi. Hristiyanlardan daha evvel bu noktada bulunmalarına rağmen Yahudiler, çöl şartlarından olsa gerek, biraz daha gönülsüzdüler.

² Sina Dağı, St. Catherine Manastırı'nın bulunduğu Cebel-i Musa Dağı ile özdeşleştirilmeye çalışılsa da bu konuda tam manasıyla bir açıklık yoktur. Açıkçası Yahudiler kutsal metinlerde anlatılanların içeriği ile daha çok ilgilidirler (Sinanoğlu, 2009: 221). Hobb'a göre; Sina'nın en yüksek noktası 2642 m olan Cebel-i Katarina'dır. Hemen yanındaki dağ ise 2288 m yüksekliği ile Cebel-i Musa'dır. Bkz. (Hobb, 1991: 12, 16).

Belki de Yahudiler daha çok kendilerine vaat edilen topraklar üzerine odaklanmışlardı. Bu ilgisizliğe rağmen coğrafyanın başlangıç öyküsü daha çok Yahudileri ilgilendiriyordu. Ancak hikâyeye *St. Catherine*'nin³ menkıbesinin eklenmesi durumu tamamen Hristiyanların lehine çevirdi. Böylece Museviliğin neşet ettiği bu nokta, Doğu Hristiyanlığının kutsal bir mekânı olarak bilinir oldu (Schwartz, 2010: 372).

Sina'daki ilk keşişler zorlu çöl şartlarına rağmen mağaralarda ve çadırlarda hermitik bir yaşam sürmekteydiler. Ancak hayat bu coğrafyada her zaman kolay ve olaysız değildi. Hermitler zaman zaman yarımada'nın Bedevi sakinlerinin saldırılarına ve bazen de dışarıdan gelen istilalara maruz kalmaktaydılar. Bu zor şartlar altında, Sina Dağı'nın keşişleri, VI. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'daki İmparator Justinian'a bir heyet göndererek O'ndan Sina'daki dağınık evlerin birleşmesine imkân sağlayacak bir manastır kompleksi inşa etmesini talep ettiler. Bu, onları saldırılara karşı daha korunaklı hale getirecekti. Justinian, keşişlerin isteklerini hemen kabul etti ve manastır (tahminen 545 yılında), *Burning Bush Şapeli* çevresindeki mevcut yerinde inşa edilerek tamamlandı (Isaksson, 1997: 129 ve Atiya, 1952: 578).

Böylece Sina keşişleri katı inziva hayatını (hermitizm) terk ederek daha ılımlı bir münzevilğe (asketizm) geçmiş, daha da önemlisi kurumsallaşma adına önemli bir adım atmışlardı. Bir süre sonra dağın zirvesindeki azizin mezarı manastıra taşındı ve bu aşamadan sonra manastır, *St. Catherine* ismini almış oldu.

St. Catherine Manastırı'nın da bulunduğu Sina bölgesi, kısa bir süre Bizans yönetimi altında kaldıktan sonra VII. yüzyılda İslam kuvvetleri tarafından fethedildi. Ancak Halife Ömer döneminde gerçekleşen bu fetihten daha evvel, İslam Peygamberi Hz. Muhammed tarafından Sina Dağı keşişlerine hayatlarının ve mülklerinin Müslümanların güvencesi altında olduğuna dair, bugün varlığı oldukça tartışmalı olan, bir "ahidname" vermişti. Rivayete göre Hz. Muhammed bu ahdin bir alameti olarak belgeyi el izi mühürlemişti. (Arundale, 1837: 28-30).

Sina Dağı manastırı ve ruhbanları için Müslümanlarca belirlenen statü ve tanınan imtiyazlar uzun asırlar boyunca devam etmiş, üzerlerindeki himaye ise Fatimî hükümdarı Hâkim-Biemrillâh (996-1021) dönemi hariç tutulmak üzere, neredeyse hiçbir dönemde eksik olmamıştı. *St. Catherine* surları içinde manastır kompleksine ilave edilen mescid, ruhbanlarca hiç de hayır ile yâd edilmeyen Fatimiler döneminin bir hatırası olarak kaldı.

Bir Müslüman imparatorluğunun ortasında olmasına rağmen *St. Catherine* Manastırı ve ruhbanlarının Bizans ile bağları çok güçlüydü. Bu yakınlığın çerçevesi, sadece Ortodoks kilisesinin idare merkezi olan İstanbul Patrikhanesi ile dinî işlerin düzenlenmesinden ibaret değildi. Aynı zamanda Müslümanlarda rahatsızlık uyandırmayacak ölçüde ve oldukça ihtiyatlı bir biçimde Bizans idaresi ile de önemli bağlar geliştirilmişti. Bu bağ, III John Dukas Vatatzes (1222-1254) ve VIII. Michael Palaeologos (1258-1282) gibi Sina'yı çeşitli konularda destekleyen birçok Bizans imparatorun desteği ile ispatlanmıştır (Isaksson, 1997: 130-132).

³ Dördüncü yüzyılın başında inancı için şehit olarak ölen İskenderiye'deki yerel bir hükümdarın kızıdır. Bazı kaynaklar O'nun Maxentius zamanında yaşayan Kıbrıs Kralı'nın kızı olduğunu iddia ederler (Arundale, 1837: 26). Catherine, Hristiyan olmasının yanı sıra, soylu bir aileden gelen, eski edebiyat ve tıp konularında iyi eğitilmiş, pek çok dil konuşabilen üstelik de çok güzel bir bayandı. Catherine, İskenderiye'de İmparator Maxentius'un, Pagan tanrılarına hayvan kurban etme ayinini protesto ederek onu paganizmi terk etmeye ve gerçek Tanrı Mesih'i benimsemeye davet etti. Catherine'nin argümanlarına karşı koyamayan Maxentius, krallığının en büyük filozoflarından ellisini topladı. Ancak onlar da bu tartışmada Catherine'yi mağlup edemediler. Bu arada Maxentius, Catherine'nin güzelliğine vurulmuş, onunla krallığını paylaşabileceğini ve birlikte sarayda yaşayabileceklerini söylemişti. Teklifi kabul görmeyince Maxentius, işkenceye müracaat etti ve onu etrafı bıçaklarla çevrilmiş tekerleklerle karşı karşıya bıraktı. Bununla birlikte, bir melek tekerlekleri kırıp işkencecilerini başarısız kıldı. Bütün bunlardan sonra çılgına dönen Maxentius onun kafasını kesmişti. Bazı metinlerin içeriğine göre, melekler onun bedenini gökten/cennetten indirerek İskenderiye'nin güneyindeki çölde Sina Dağı'nın zirvesine koydular. Sonradan bu noktaya bir şapel inşa edilmiştir (Şevçenko, 2006: 6).

Sina'nın Ortodoks ruhbanları, Latinlerin hüküm sürdüğü çağda da beklenenin aksine himayeci bir tavırla karşılaştılar. St. Catherine piskoposu, Sina ruhbanları için hayati derece önemli olan Girit'teki mülkleri için koruma talep etmişti. Papa, III. Honorius, 1217'de sadece Sina'nın Girit'teki topraklarını değil, Mısır, Suriye, Filistin, Kıbrıs'taki tüm topraklarının koruma altında olduğu ilan eden bir papalık kararı yayınladı. Papaların buna benzer teminatları en azından iki asır kadar devam etti ve bu sayede Sina keşişleri, kolonilerindeki mülklerini özellikle Venedik müdahalelerinden uzak tutabilmişlerdi. Latinler, Sina'nın bu dönemde mülk sahibi olduğu alanların çoğunu kontrol etmekteydiler. Bu bütüncül tablo Mısır'ın Memluk idaresine geçmesinden sonra bozulmuş olsa da 1517'de Mısır'ın ve Sina'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkiyetine geçmesiyle St. Catherine Manastırı bir kez daha kendisini birleşik bir imparatorluğun parçası olarak buldu. Bunun bir sonucu olarak Sina rahipleri diledikleri anda doğunun diğer patrikhanelerine erişebilme imkânına sahip oldular. (Şevçenko, 2006: 4-5).

2. St. Catherine Manastırı Koleksiyonu ve Arşivi

Çölleri ve yüksek dağları ile hayli çetin bir coğrafyada yer alan bu keşiş yurdu, tabiatı gereği inziva için muazzam imkânlarla sahipti. Bununla birlikte medenî dünya ile temasları son derece sınırlıydı hatta neredeyse hiç yoktu. Bu nedenle ruhbanlar, bedevî Araplar dışında burada fazlaca rahatsız edilmediler. Özellikle XIX. asra kadar Sina Dağı daha çok ruhbanlarca bilinen bir yerdi. Bu nedenle manastır nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rum keşişlerin dışında Suriyeli, Arap, Gürcü, Latin ve Slav rahipleri de zaman içinde manastıra intisap ederek keşişlik silkine katılmışlardı. Manastırdaki bu millet çeşitliliği kütüphanesine de yansımıştır. Örneğin el yazması dua kitaplarının bir kısmı (Yunanca ve Arapça olarak) iki dilli hazırlanmıştı. Tarihi boyunca bu kütüphane, Ortodoks kilisesinin koruyucu rolünü üstlenmek arzusundaki imparatorların ve çarların görkemli armağanlarıyla zenginleştirilmişti. St. Catherine Manastırı, işte bu izole şartları sayesinde emsali olan bazı manastırların aksine, hiçbir zaman tahrip edilmedi ve duvarları içinde barındırdığı hazinelerini bugüne ulaştırabildi (Isaksson, 1997: 128).

Elbette XIX. asrın gelişmiş imkânları içinde Sina Dağı manastırının bu hazinelerin gizemini koruması, en azından araştırmacıların ilgisinden uzak tutabilmesi mümkün değildi. Zira Tur-i Sina'ya ibadet maksatlı gelen kişilerin ya da seyyahların aktardıkları ile zamanla bilim insanların dikkati bu mukaddes mekâna çekilmişti. Bu defa bilim heyetlerinin ziyaret akınına uğrayan St. Catherine Manastırı adeta tüm varlığı ile mercek altına alınmıştı (BOA.HR.TH.111/41).⁴

St. Catherine koleksiyonu üzerinde diğer araştırmacılara nazaran daha erken dönemde incelemelerde bulunan seyyahlardan birisi İngiliz yazar ve diplomat Robert Curzon'du (1810-1873). Curzon, Mısır'daki manastır kütüphanelerinde bulunan eski kitapları ve yazmaları tetkik etmek üzere ilki 1833 ve diğeri 1836 yılında olmak üzere iki kez Mısır'a gitmişti. Gerek Kahire'de, gerekse Sina Dağı ile dağın güney kesiminde yer alan manastırlarda incelemeler yapan Curzon'a göre; esasen XV. yüzyıldan beri antik kütüphaneler o kadar derinlemesine araştırılmıştı ki, neredeyse keşfedilmeyen bir klasik eser yazarı kalmamıştı. Bu çalışmalar sırasında seyyahlar ve araştırmacılar tarafından tespit edilen değerli yazmalar bir şekilde ait olduğu kütüphanelerden çıkarılıyor ve bu eserler bir anda kendilerini *British Museum*'un vitrininde buluyordu. Keşişlerden bazıları; kendileri için dünyevi değeri olmayan kitaplar için gezginlerden ve Avrupa hükümetlerinin elçilerinden hatırı sayılır meblağlar almaktaydılar. Seyyaha göre; eski irfanın gizli dehlizleri arasında çalışma yürüten en başarılı araştırmacı, St. Catherine Manastırı'nda yaptığı

⁴ 1891 Yılında Rusya'nın Petesburg şehrindeki Ermitaj Müzesi'ne mensup bir heyet, Tur-i Sina ve civarındaki Hristiyan ve Bizans eserlerini incelemek üzere Babıali'den izin istemiş ve Kondakov başkanlığındaki heyete, eserlere temas etmemek ve sadece resimlerini almak kaydıyla (*Sadrazam Kamil* imzasıyla) izin verilmiştir.

incelemede, bilinen en eski ve eksiksiz Ahit metnini (*Codex Sinaiticus*)⁵ ortaya çıkaran Mr. Tischendorf'tu. Kaşif bununla kalmayıp aynı zamanda elli kadar kusursuz el yazması eseri (kendi düşüncesine göre) yok olmaktan kurtarmış ve uygar Avrupa'ya getirmişti. Araştırmacılar bu yeni dünyanın bilgi hazinelerini yağma etmekte adeta birbirleri ile yarış etmekteydiler. Onlardan biri olan Curzon bu heyecan dolu rekabette yaşadığı talihsizlikleri şu duygularla ifade ediyor: *Bu yazmalardan bazılarını yıllar önce görmüş olmalıydım, ama keşişler bana satmayı reddettiler ve ne yazık ki şimdi bu konuda daha bilge ve deneyimli oldular...* (Curzon, 1849: 9-10).

Alman bilgin-kaşif Tischendorf, *Yeni Ahit* metnini St. Petersburg'a taşımış ve Rus Çarı'na sunmuştu. Kutsal metin, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Londra'daki *British Museum*'a oldukça yüksek bir meblağ karşılığında satıldı. Sina Dağı'ndaki manastırda ise keşişler tarafından "hırsız" olarak adlandırılan Tischendorff'un acı hatırası kalmıştı. Araştırmalar derinleştikçe manastırın kütüphanesinde ne tür bir hazinenin korunduğu daha iyi anlaşılmaktaydı. Buradaki koleksiyona dair önceki tüm tahminlerin çok mütevazı olduğunu görülmüştü. Zira Yunanca, Arapça, Süryanice, Gürcüce, Ermenice, Slavca, Lehçe, Etiyopyaca, Kıpti, Latin, Türkçe ve Farsça olarak hazırlanmış parşömenlerin ve diğer koleksiyon ve arşiv unsurlarının toplam sayısı 5.000 parçayı aşmaktaydı. Çoğu, manastırda yaşayan rahipler tarafından yazılmış olsa da, eserlerin bir kısmının Bizans İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden gelen yeni kardeşler tarafından getirildiği çok açıktı. Dahası, *Codex Sinaiticus* örneğinde olduğu gibi, bunlardan bazıları manastırın kendisinden bile daha eskiydi (Atiya, 1952: 583).

Manastıra dışardan devşirilen eserler konusunda Girit'in özel bir konumu vardı. Sina Manastırı'nın Girit'te bulunan çiftliğinde Doğu Hristiyanlığı tarihinin, Aziz Nazianzus Gregory gibi önemli azizlerinin eserlerinin yorumları ya da *Paris Psalter* gibi çok bilinen eserlerin kopyaları buradaki keşişler tarafından üretilerek Sina'daki manastıra sunulmuşlardı. Aynı şekilde (IX. Monomachos'un ünlü on birinci yüzyıl ortası portresi gibi) bazı portreler de Girit'ten armağan yolu ile Sina Manastırı'na taşındı. Bunlardan başka itibarlı mevkide bulunan hayırsever Hristiyanların bağışları da bu koleksiyonun zenginleşmesine neden olmuştu (Ševčenko, 2010, 236).

Böylece XIX. yüzyıldan bu yana Sina Dağı'na yapılan seferler ile bu yeni kültür varlığı bilim dünyasının hizmetine sunuldu. XX. asırda ise bu hazineyi oluşturan parçaların tasnifine ve kataloglanması işine başlandı. Manastırın nüfusunu oluşturan keşişlerin etnik çeşitliliği ile uyumlu şekilde, on bir farklı dilde kaleme alınmış eserler bulunmaktaydı. Üstelik şaşırtıcı bir biçimde bu koleksiyonda yarı-seküler diyebileceğimiz eserler de yer almaktaydı. Tasnif sonucunda birçoğu Ortaçağ Tarihi'ne kaynak olabilecek; Bizans müziği, klasikler, felsefe, müzik teorisi, matematik, astronomi, tarih, coğrafya, dilbilgisi, sözlükbilim, tıp ve hukuk alanlarındaki eserler ve belgeler önce kataloglandı, ardından da mikrofilmleri alınarak kopyalandı (Clark, 1952: 1).

Bu zengin arşiv malzemesinin bir bölümünü de Osmanlıca Türkçesi ve Arapça olarak yazılmış fermanlar oluşturmaktaydı. Söz konusu belgeler 1950 yılında Batılı ve Mısırlı uzmanların oluşturduğu bir heyet tarafından etraflıca incelendi. İlk aşamada 671 adet Osmanlıca olarak yazılmış tarihsel döküman tespit edilmişti. Çoğunluğunu ferman ve beratların oluşturduğu bu belgeler *Faruk Üniversitesi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. İbrahim Sabri* tarafından tetkik edilerek 300 kadarı mikrofilm ile arşivlendi. *Library of Congress* adına bu komisyonda yer alan *Kenneth W. Clark* ise yaklaşık beş ay süren çalışma sonunda, bütün bu belgelerin de yer aldığı Sina koleksiyonunu Washington'da bulunan Amerikan ulusal kütüphanesine kazandırmış oldu (Clark, 1952: 1).

⁵ Sina Yarımadası'ndaki St. Catherine Manastırı'nda bulunan *Codex Sinaiticus*, hayatta kalan en önemli *Yeni Ahit* el yazması olarak kabul edilir. Bunun dışında iki önemli metin daha vardır ki bunlardan ilki Vatikan Kütüphanesi'ndeki *Codex Vaticanus* ve diğeri şu anda İngiliz kütüphanesine ait olan *Codex Alexandrinus*'tur.

Sina Dağı ruhbanları ile Osmanlı Devleti ilişkilerinin tarihi seyri içinde en çok merak edilen konu Hz. Muhammed tarafından Tur-i Sina ruhbanlarına verildiği iddia edilen ve Mısır'ın fethi ile Osmanlılara intikal ettiği düşünülen ahidnamenin varlığıdır.

Mısır Osmanlılar tarafından zapt edildiğinde, muhtemelen Yavuz Sultan Selim'in Kahire'de bulunduğu sırada, Sina ruhbanları O'nun huzuruna çıkıp ellerinde bulunan bu ahidnameyi göstermek suretiyle imtiyazlarının devamı talebinde bulunmuşlardı. Yavuz Sultan Selim, o anda yaşadığı heyecanı ve mutluluğu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Ne yer hakkı ne de vergi... Zira bir yerde sakin olan ruhbanlar Hazret-i Muhammed'den dahi muaf ve korunmuşlardır. Onun iki eliyle yazdığı ve mühürlediği vasiyetnamesini Mısır'da Tur-i Sina keşişlerinin ellerinde buldum ve o kadar mutlu oldum ki bütün Mısır'ı zapt ettiğim zamanda dahi o kadar mutlu olmamıştım (BOA.Y.EE.24/67).”

Hakikaten İslam peygamberinin ruhbanlar için sağlamış olduğu bu müsamaha, başta Osmanlı Devleti olmak üzere pek çok Müslüman devlet için örnek teşkil etmiştir. “Zimmet akdi” adı verilen bu akit, esasen karşılıklı olarak hak ve hukukun güvence altına alındığı bir çeşit sözleşmeydi. Akit gereğince gayrimüslimlere din ve vicdan özgürlüğü tanınmakta ve can ve mal emniyetleri garanti altına alınmaktaydı. Bunun için önce, *ehl-i kitap*, zimmet ehli olmaya davet edilirdi. Ehl-i kitaba mensup gayrimüslim topluluk zimmet olmayı kabul ettiği takdirde vergiye bağlanırdı. Bu şekilde cizye vergisini kabul edip ödemek, zimmet akdinin gerçekleşmiş olmasının bir işareti sayılırdı. Bu sözleşmenin şekil yönünden bir kalıbı yoktu. Ancak ehl-i kitaba uyacakları kurallara ile ilgili bir belge gönderilir ve genellikle onlardan da bu kurallara uyulacağına dair bir belge alınırdı (Bozkurt, 1987: 117, 123).

Bu çerçevede I. ve II. Murat, Fatih Sultan Mehmet gibi Osmanlı padişahları özellikle Balkan fetihlerinden sonra buradaki ruhbanlara buna benzer imtiyaz belgeleri vermişlerdi (Speake, 2011:137-138). Bu bakımdan Yavuz Sultan Selim, Sina keşişlerinin muafiyet taleplerini kabul etmekte tereddüt göstermedi. Aslı, Miladi 623 yılında yazılan bu ahidname, yine Sina ruhbanlarının talepleri doğrultusunda, birbirini takip eden padişahlar tarafından kopya edilerek Mısır'a gönderildi (BOA.İE.MİT.1/3, BOA.YB.21/66 ve BOA.C.ADL.93/5540).⁶

Osmanlı arşivinde bulunan bu kopyaların içeriği incelendiğinde, ahidname ile ilgi tartışılan hususların en azından bir kısmı üzerindeki belirsizliği kaldıracak bazı bilgiler dikkati çekmektedir. Nitekim Mısır'ın zaptından sonra ruhbanların Sultan Selim'e takdim ettikleri ahidname de Hz. Muhammed'in Tur-i Sina keşişlerine göndermiş olduğu belgenin orijinali değil; aslına mutabık kalınarak hazırlanmış olan sureti, yani kopyasıydı. Hz. Ali tarafından hicretin ikinci senesinde (7 Temmuz 623) kaleme alındığı anlaşılan ahidnamenin ...*aslı, Taif adimlerinden* (fakirlerinden) *bir adimde mektup idi...* Sultan Selim'e verilen... *suret-i sahiha ondan nakl olunup...* hazırlanmıştı. (BOA.C.ADL. 93/5540).

Bu bilgiler kendisine verilen ahidnamede yer aldığına göre Sultan Selim, bunun orijinal vesika olmadığını bilincinde olmalıydı. Bununla birlikte Sultan Selim, İslam peygamberinin elleriyle mühürlediği bu imtiyaz belgesini kendisinin deymiyle bir *vasiyetname* gibi görmüş ve peygamber hatırasına hürmeten ruhbanların isteklerini kabul etmişti. Böylece, “bir miktar yeşil, biraz turuncu renkler kullanılmış, yaldızlı, tezhipli ve on üç varak” ile hazırlanmış bu ilk kopya 1517 yılında diğer kutsal emanetler ile birlikte İstanbul'a getirilmiş ve muhafaza edilmek üzere *Hazine-i Amire*'ye konulmuştur (BOA.YB.21/66). Sina keşişlerine ise ahidnamenin içeriğine sadık kalınarak hazırlanan ve imtiyazlarının Osmanlı Devleti zamanında da devam edeceğini gösteren bir belge verilmişti.

⁶ Bunlardan birinin tam metni, Prof. Dr. Fatma Acun tarafından 9-13 Eylül 2002 tarihleri arasında Ankara'da yapılan XIV. Türk Tarih Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur (Acun, 2005: 1409-1411).

Yavuz Sultan Selim'in Sina ruhbanlarından teslim alarak İstanbul'a getirdiği tarihi ahidnamenin hükümlerine göre; Tur-i Sina rahipleri ehl-i zimmet kabul edilerek İslam devletinin himayesi altına alınmışlardı. Güvenlikleri artık Müslümanlarca sağlanacağından keşişlerin manastırda silah bulundurmaları yasaklanmıştı. Ahidname, çeşitli müdahalelere karşı manastırın sahip olduğu mülkler için de bir güvence sağlamaktaydı. Manastır keşişleri şer'i bir vergi olan haraçtan muaf tutulmuşlardı. Aynı şekilde zirai üretimleri manastırın ihtiyacına yönelik olduğundan öşür vergisinden de muaf kabul edilmişlerdi. Ayrıca, malı mülkü olan ve ticaretle uğraşan rahiplerden 12 dirhemden fazla vergi alınmaması, cizyenin ise haddinden fazla teklif edilmemesi emredilmişti (Acun, 2002:1407-1408).

Ruhbanlar tasarruf ettikleri mülkleri üzerinde güvence sağlayan bu fermanla kaynaklanan haklarını zaman zaman kullanmışlardı. Nitekim 1562 yılında, manastır yakınlarında bulunan hurma bahçesine ve bahçelerini sulayan on iki çeşmeye Arap ahali tarafından yapılan müdahaleyi, ahidnameden ileri gelen imtiyazları talep ederek durdurabilmişlerdi (Library of Congress, Mikrofilm: 198).

İslam Devleti'nin ilk devlet başkanı ve yüce peygamberi tarafından Sina Dağı keşişleri için belirlenen bu haklar, dokuz asır sonra başka bir Müslüman devlet olan Osmanlı Devleti tarafından kabul görmüş olsa da aradan geçen asırlar elbette imtiyazların gözden geçirilmesine neden olacak yeni şartların doğmasına neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin kendine has bir hukukî yapısı, kurumları ve uygulamaları mevcuttu. Örneğin tebaadan Şer'i hukuktan kaynaklanan vergiler dışında örfi hukukun mahsulü olan vergiler de alınmaktaydı. Üstelik imparatorluk, Tanzimat'ta olduğu gibi, çağın icaplarına uygun olarak modernleşmek; hukukunu, mali yapısını ve kurumlarını bu çerçevede yeniden ele almak istemişti. Değişim sadece Osmanlı Devleti'ne ve onun devlet örgütlenmesine has bir durum değildi. Tur-i Sina ruhbanlarının tasarruf ettikleri mülklerin türü ve miktarı da zaman içinde artmıştı. Öyle ki XIX. asıra ulaşıldığında adeta bir koloni ağı görünümü kazanan bu mülkler, Sina Dağı'ndan, İskenderiye'ye, Girit'e, Suriye ve Anadolu'ya hatta Romanya'ya kadar uzanmaktaydı. Tur-i Sina ve Mısır dışında tasarruf edilen mülklerin genişlemesi, ahidname ile sağlanan vergi muafiyetinin kapsamı üzerinde bir tartışma başlatmıştı (BOA.ŞD.453/55). Şu halde akıp giden zamanın gerek Osmanlı Devleti gerekse Tur-i Sina Manastırı ve keşişleri üzerinde oluşturduğu yeni şartlar, zaman zaman bu imtiyazların yeniden gündeme gelmesine neden olmuş, bunun sonucu olarak da ruhbanlar ya ellerinde bulunan ahidnamenin hükümlerinin tatbik edilmesini ya da bu ahidnameye göre yeni bir hattı hümayunun kaleme alınmasını istemişlerdi.

Hemen her asırda bu tarz talepler söz konusu olmuştu ve hemen her talep sonucunda ruhbanlara istedikleri belgeler hazırlanarak gönderildi. Bunlar arasında 1805 tarihli bir ferman, üst tarafında yer alan bir el tasviri nedeniyle oldukça dikkat çekicidir. Hz. Muhammed'in el izi ile mühürlenmiş orijinal ahidnamesine atfen (ya da ahidnamenin aslı tasavvur edilerek) düzenlenmiş olmalıdır. Ayrıca bu özelliği itibarıyla Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi'nde bir emsalinin bulunmadığını belirtmeliyiz.

St. Catherine Manastırı keşişleri adına Tur-i Sina Başpiskoposu'nun verdiği arzuhal üzerine hazırlandığı anlaşılan ve Library of Congress adına yapılan katalog çalışmasında 348 mikrofilm numarası ile kaydedilen bu ferman, Sina Dağı keşişlerinin imtiyazları ile ilgili hassasiyetlerinin XIX. asırda da imparatorluk merkezinin gündemine taşındığını göstermektedir.

Belgeden anlaşıldığına göre 1805 yılında keşişlerin talebi doğrultusunda; *Cebel-i Musa ve Tur-i Sina*'da bulunan manastırlarına, hurma bahçelerine, vakıflarına; aynı şekilde *Kahire*'deki (Babun-nasr) *Cevanibenne Mahallesi*'nde bulunan ibadethanelerine, vakıf evlerine ve hanlarına ilişilmemesini için karar çıkarılmıştı. Ayrıca *İskenderiye* ve *Reşid İskeleyi* de dâhil olmak üzere deryadaki diğer iskelelerde kendilerinden bac vergisi ve diğer örfi vergiler talep edilmeyecekti. Kadılar, mülki idareciler ve vergi memurları bu hükümlerin gereklerini yerine getirmeleri için tenbih edilmişlerdi (Library of Congress, Mikrofilm: 348).

Ferman keşişlere sadaka ve adak maksadı ile geçtikleri yerlerde, üstelik vergi memurlarının tazyiklerinden uzak, bir seyahat özgürlüğü sunmaktaydı. Sadaka konusu ruhbanlar için önemliydi ve manastırların önemli gelir kalemlerinden bir tanesiydi (BOA.C.ADL.2/125). Ruhbanlar, manastırlarında muhafaza ettikleri kutsal emanetlerin bazılarını yanlarına alarak sadaka toplamak için gittikleri yerlerde yaşayan Hristiyan ahalیه gösterirler, bazen de birlikte ayin yaparlardı. Bu nedenle Aynaroz, Tur-i Sina ve Kudüs gibi Doğu Hristiyanlığının mukaddes yerlerinden gelen pek çok keşişin Anadolu'da, adalarda ve Balkan topraklarında görülmesi aslında sıkça rastlanan bir durumdu (BOA.C.ADL.2/125; BOA.C.ADL. 98/5887).

Sina Dağı keşişlerine sağlanan himayenin çerçevesi, seyahat özgürlüğü ve vergi muafiyeti gibi dünyevî meseleler ile sınırlı değildi. Aynı zamanda, Doğu Hristiyanlığına mahsus ruhanî örgütlenmenin kendi hiyerarşisi içinde baskılardan arınmış ve olabildiğine bağımsız bir hareket alanı vaad edilmekteydi. Zira S. Catherine Manastırı zaman zaman patrikliklerin nüfuz mücadelesine konu olmaktadır. Bunun bir örneği XVI. yüzyılın sonunda yaşanmıştı. Sina Dağı'ndaki St. Catherine Manastırı üzerinde egemenlik sağlayabilmek için İskenderiye ile Kudüs Patriklikleri arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmış, sonunda Kudüs Patrikhanesi bu rekabetten galip çıkarak, manastırı manevî nüfuz alanına almayı başarmıştı. Bu aynı zamanda İskenderiye'nin mali kaynaklarına indirilen büyük bir darbe anlamına geliyordu (Çolak, 2012: 61).

Tarihi akış içinde şekillenen bu statüye göre Sina Dağı ruhbanları İstanbul ve Kudüs patrikliklerinden tamamen müstakil hareket edemezlerdi. Ancak bağımlılık daha çok manevî alan ile sınırlıydı (BOA.A.DVNSMHM.d.101/224). Buna karşın sözü edilen patriklikler de Sina Dağı'ndaki manastırda yaşayan ruhbanların iç yönetimlerine müdahale edemezlerdi. Zira Bizans manastır kurallarının hâkim olduğu örgütlenme biçiminde manastır kurumunun kendi içindeki bağımsızlığı çok önemsenmekteydi. Bu nedenle söz konusu nüfuzun çok katı bir biçimde uygulanması mümkün olmadı. Aksine, ruhbanların bu konudaki hassasiyetleri her dönemde diri kaldı. St. Catherine Manastırı arşivinde yer alan fermanların içeriğinden de anladığımız kadarıyla ruhbanlar imparatorluk merkezine verdikleri bir takım arzuhaller ile başkentten, eyalet patriklerinin kendilerine karışmamaları yönünde karar çıkartmaya muvaffak olarak bağımsızlıkları yönünde önemli bir ilerleme sağlamışlardı (Library of Congress, Mikrofilm: 172). Kudüs'ten bağımsız hareket etmek eğilimi, merkezi hükümet ile yürütülen bürokrasinin şeklini ve usullerini dahi etkilemişti. Tur-i Sina ve Kudüs ruhbanlarının dünyevî alanı ilgilendiren meseleleri sadrazamın huzurunda görülürdü. XVII. yüzyıl başlarında, bu tür durumlarda müracaatın Kudüs patrikliği üzerinden değil bağımsız olarak yapılmasına yönelik yapılan düzenleme bahsedilen bu eğilimin bir sonucuydu (Library of Congress, Mikrofilm: 194).

Sina Dağı ile İstanbul ve Kudüs patriklikleri arasındaki diplomatik hassasiyetler, Tur-i Sina piskoposunun seçilme ve atanması süreçlerinde de hissedilebilmekteydi. Doğu Hristiyanlığının en kutsal mekânlarından biri olan Sina Dağı'nın ruhbanlarının her türlü dinî ve mali işleri başpiskopos unvanı ile bir başkeşişin (*hegoumenos*) uhdesine verilmişti. Mısır hükümeti ile olan resmî işleri ise manastırın Kahire'deki çiftliğinin (*metoh*) sorumlusu olan kıdemli keşiş (*oikonomos*) tarafından yürütülmekteydi. (Isaksson, 1997: 130-132). Tur-i Sina başpiskoposluğu, Doğu Hristiyanlığının örgütsel yapısı için oldukça itibarlı bir konumdu. Bunu, *Konstantinos* örneğinde olduğu gibi, emekli olmuş ya da görevlerinden ayrılmış bazı İstanbul patrikliklerinin bu göreve atanmaları gerçeğinden gözlemlemek mümkündür (BOA.HR.MKT.109/55 ve BOA.HR.MKT.200/25).

Tur-i Sina başpiskoposu Kudüs, İskenderiye ve Antakya patrikleri ile genel cemaat heyetinin hazır olduğu bir komisyonda oylama usulü ile belirlenirdi. Burada oluşturulan değerlendirme meclisine görüşlerinin alınması için manastır rahiplerinin temsilcileri dahi çağırılabilirdi (BOA.HR.MKT.311/17). Oylama sonucu atama için belirlenen aday önce Babıali'nin görüşüne; ardından da padişaha onayına sunulurdu. Değerlendirme sürecinde Osmanlı makamlarının başlıca beklentisi "bu gibi memuriyetlere tayin olunacak rahiplerin güvenilir ve deneyimli kişilerden seçilmiş olması[ydı]". Şayet bu vasıfları taşıdığı düşünülüyorsa adayın Tur-i

Sina başpiskoposluğuna atandığına dair padişah tarafından kendisine bir berat verilir ve atama evrakları İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne gönderilirdi (BOA.HR.MKT. 294/19. Ve nihayet cemaat temsilcilerinin katılımı ile düzenlenen bir ayin eşliğinde yeni başpiskopos kutsanır ve atama süreci tamamlanırdı. 1859 yılının Aralık ayında bu göreve atanan *Arhimandrit Krilos* (Archimandrite Kyrillos) için bu ayin, Patrik ve mepropolitlerden oluşan bir heyetin katılımı ile Balat'taki Tur-i Sina Kilisesi'nde icra edilmişti (BOA.C.ADL.48/2877).

Sina Dağı manastırı ve rahiplerinin idareleri için belirlenen bu usuller XX. yüzyıl başlarına kadar önemli bir değişikliğe maruz kalmadan sürdürüldü. Bu konudaki en son düzenleme Sina yarımadasının Osmanlı egemenliğinden ayrılmasından sadece beş yıl öncesinde gerçekleşmişti. Esasen Osmanlı imparatorluğunun sınırları içinde bulunan, imtiyazlı manastır topluluklarının yoğun olarak yaşadıkları yerler ve onların idarelerine çekidüzen vermek için uzunca bir süredir bir şeyler denenmekteydi. Osmanlı bürokratları, Osmanlı taşrasını oluşturan birimlerin tamamını, çağın ihtiyaçlarına uygun bir takım vilayet nizamnameleri oluşturmak suretiyle, ortak bir hukukun kurallarına tabi kılmak istemekteydiler. Ancak imtiyazlı vilayetler başta olmak üzere bazı özel statülü yerler, vilayetlerin idaresinde oluşturmak istenen ahengin önünde engel teşkil etmekteydiler. Çalışmalar sırasında bu tür yerlerin bazıları için ayrı nizamnameler yapılmak zorunda kalınmıştı. Bu anlamda Aynaroz Manastırları bir nevi pilot bölge gibiydi. Aynaroz'daki manastır topluluğunun idaresininin islah için 1877 yılında ayrı bir nizamname hazırlanmış, imtiyazların ruhani alan ile sınırlı kalması ve mülki idareyi ilgilendiren alana taşmaması için özen gösterilmişti (Belge ve Reyhan, 2018: 248-249). Bu kapsamda 1909 yılında, Tur Dağı'ndaki manastırın idaresinde de, Aynaroz Manastırları için hazırlanan nizamnamenin hükümlerinin referans alınacağı karara bağlanmıştı (BOA.HR.HMŞ.İŞO.89/6).

Sonuç

Tarihsel süreçte manastırlar, aslında dünyadan el-etek çekmiş asketiklerin yaşadığı ve dış dünyaya tamamen kapalı kurumlar değildi. Aksine manastırlar, dünyanın ötesinden berisinden gelen keşişlere etkileşim havasını teneffüs edebilecekleri yeni bir iklim sunmaktaydı. Manastırlardaki bu etkileşim zeminin en önemli yansıması, pek çok dilde kaleme alınmış yazma eserleri barındıran kütüphaneleriydi. Bunların önemli bir kısmı manastırda üretilmekle birlikte bir kısmı da dışardan manastıra taşınmıştı. Böylece gerek manastıra intisap eden keşişlerin gerekse ziyaret amacıyla gelen kişilerin kendi kültür havzalarından taşıdıkları eserler ile burada zamanla bir yığın halini alacak çok kıymetli bir koleksiyon oluşmuştu. Bu hazineden ilk yararlananlar ve onu çevreye sunanlar ise yine keşişler oldular. Yazmaların bir kısmı keşişler tarafından kopya edilmek suretiyle manastır dışına çıkarıldı. Ardından Tur-i Sina örneğinde olduğu gibi meraklı seyyahlar tarafından bir kısmı satın alınarak Avrupa'ya taşındı. Böyle yakın ve uzak coğrafyalarda yaşayan toplumlar tarafından bu kurumlardan bilgi devşirilmiş oldu.

Yazma koleksiyonu dışında Sina Dağı'ndaki bir başka önemli keşif de buradaki manastırın resmi otorite ile ya da kolonileri ile yürütmüş oldukları yazışmaları içeren arşivleridir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezindeki eyaletleri oluşturan birimlere gönderilmek üzere iki nüsha olarak hazırlanan belgelerin bir nüshası ilgili makama gönderilirken diğeri sarayda tutulurdu. Bu anlamda St. Catherine Manastırı arşivinde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olarak bulunan belgelerin içeriğinin, Türkiye tarafındaki belgelerle uyumu ve tamamlayıcılığı dikkat çekici bulunmuştur.

Buna göre; Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim cemaatlere karşı göstermiş olduğu müsamaha içeren yaklaşımın kökeninde Hz. Muhammed dönemine kadar uzanan örnek yaklaşımların etkisi büyüktü. Söz konusu yaklaşım zimmilerin İslam devletlerinin egemenliklerini kabul ettikleri dönemde, Arap topraklarından Balkanlara; Asr-ı saadetten Osmanlı Devleti'ne kadar geçerli olmuştur. Böylece Doğu Hristiyanlığı'nın mukaddes beldelerinde yaşayan manastır toplulukları Bizans döneminden günümüze kadar süregelen kesintisiz bir geleneğin sahibi olabilmişlerdir.

Bu çerçevede, Sina rahipleri Bizans döneminde elde etmiş oldukları ayrıcalıklarını, Sina Dağı'ndaki mülklerini ve Akdeniz havzasına yayılmış olan kolonilerini Osmanlı egemenliğinde kaldıkları yaklaşık dört asır boyunca koruyabilmişlerdir. Dahası Romanya başta olmak üzere Mısır dışında bunlara yenilerini ilave ederek tasarruf ettikleri mülklerin sayısını artırabilmişlerdir.

Sina ruhbanları, Osmanlı merkezi hükümeti ile geliştirdikleri iyi ilişkilerin bir sonucu olarak Tur-i Sina'daki mülkleri için geçerli olan vergi muafiyetinin kapsamını genişletmek ve tüm koloni ağını bu kapsama dâhil etmek istemişlerdir. Osmanlı bürokrasisinde uzunca bir süre bir tartışmaya neden olsa da ahidnameye rağmen bu vergileri tahsil etmek mümkün olmamıştır.

Öte yandan Osmanlı Devleti, ruhbanlardan bu yönde bir talep gelmediği müddetçe, Sina Dağı manastırının ruhani alanı ilgilendiren meselelerine ve Doğu patriklikleri ile olan ilişkilerindeki hiyerarşik düzene bir müdahalede bulunmamıştır. Bu noktada oluşturulan özgürlükçü alanın söz konusu hiyerarşik düzenin unsurları tarafından bozulmasına da müsaade etmemiştir. Kudüs Patrikhanesi'nin Sina manastırı üzerinde nüfuz kazanma çabalarına karşı Osmanlı bürokrasisi tarafından yapılan düzenlemeler, Sina ruhbanlarının mali konularda olduğu kadar gerektiğinde Doğu Hristiyanlığı'nın kendi örgüt yapısı içinde de himaye edildiğinin işaretidir.

Kaynakça

İnceleme Eserler

- Belge, H. (2018). *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belge, H., Reyhan, C. (2018). "Osmanlı Taşra İdaresinde Adem-i Merkeziyet Sorunu: Aynaroz Örneği.", *OTAM*, (44): 221-253.
- Bozkurt, G. (1987). "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Kudret Ayiter Armağanı)*, III, (1-4).
- Clark, K. (1952). *Checklist of Manuscripts in St. Catherine's Monastery, Mount Sinai* (Ed. Kenneth W. Clark), Library of Congress.
- Speake, G. (2011). *Mount Athos: Microcosm Of The Christian East*, (Eds. G. Speake, K. Ware), Peter Lang.
- Acun, F. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Gayri Müslim Din Adamlarına Verilen İmtiyazlar: 16. Yüzyılda Tur-ı Sina Manastırı*. XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002 Ankara, Cilt II, II. Kısım, (Kongre bildirileri 2005'te yayımlanmıştır): 1403-1411.
- Arundale, F.(1837). *Illustrations of Jerusalem and Mount Sinai: Including the Most Interesting Sites Between Grand Cairo*, Henry Colborn Publisher.
- Atiya, A. (1952). "The Monastery of St. Catherine and the Mount Sinai Expedition", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 96 (5): 578-586.
- Curzon, R. (1849). *Visits To Monasteries In Levant*, The Library Of University Of California.
- Çolak, H. (2012). "Relations Between The Ottoman Central Administration and the Greek Orthodox Patriarchates of Antioch, Jerusalem and Alexandria: 16th -18th Centuries", *Unpublished PhD Thesis*, The University of Birmingham.
- Forsyth, G. (1968). "The Monastery of St. Catherine at Mount Sinai: The Church and Fortress of Justinian", *Dumbarton Oaks Papers*, (22): 1-19.

- Gürkan, S. L. (2003). “Manastır”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 558-560.
- Hobbs, J. (1995). *Mount Sinai*, University of Texas Press.
- Isaksson, B. (1997). “The Monastery of St. Catherine and the New Find”, Built on Solid Rock Studies in Honour of Professor Ebbe Egede Knudsen on the Occasion of his 65th Birthday April 11th 1997, (Ed. Elie Wardini), Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Litsas, K. E. (1987). “The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing”, *The Knowledge Bank At The Ohio State University*, (17-18): 106-118.
- Ševčenko, I. (1966) “The Early Period of the Sinai Monastery in the Light of Its Inscriptions”, *Dumbarton Oaks Papers*, (20): 255-64.
- Ševčenko, N. (2006). “The Monastery of Mount Sinai and the Cult of Saint Catherine”. In *Byzantium, Faith and Power (1261-1557): Perspectives on Late Byzantine Art and Culture*, (Ed. Sarah T. Brooks), Metropolitan Museum of Art; New Haven, CT: Yale University Press, 118-137.
- Ševčenko, N. (2010). “Manuscript Production on Mount Sinai from the Tenth to the Thirteenth Century”, *Approaching the Holy Mountain: Art and Liturgy at St. Catherine’s Monastery in the Sinai* (Eds. Sharon E. J. Gerstel and Robert S. Nelson), Turnout, Belgium: 233-258.
- Schwartz, J. (2010). “Sinai Mountain and Desert The Desert Geography and Theology of the Rabbis and Desert Fathers”, *Eisenbrauns*: 353-372.
- Sinanoğlu, M. (2009). “Sina”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Türk Diyanet Vakfı Yayınları: 221-222.
- Talbot, A. - M. (1999). “Bizans Manastır Sistemine Giriş (Çev. Ö. Arıkan).”, *Cogito*, (17):161-178.

Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA.A.DVNSMHM.d.101/224

BOA.C.ADL. 98/5887

BOA.C.ADL.2/125

BOA.C.ADL.48/2877

BOA.C.ADL.93/5540

BOA.DH.MKT.1094/61

BOA.DH.MKT.482/23

BOA.HR.HMŞ.İŞO.89/6

BOA.HR.MKT. 294/19

BOA.HR.MKT.109/55

BOA.HR.MKT.200/25

BOA.HR.MKT.311/17

BOA.HR.TH.111/41

BOA.İE.MİT.1/3

BOA.Y.EE.24/67

BOA.YB.21/66

Library of Congress Dijital Koleksiyonu

<https://www.loc.gov/resource/amedmonastery.00279388999-ms/?sp=6&r=-1.046,0.018,3.093,1.268,0>

Library of Congress, Mikrofilm: 172

Library of Congress, Mikrofilm: 194

Library of Congress, Mikrofilm: 198

Library of Congress, Mikrofilm: 348

Ek 1: Library of Congress'te 348 mikrofilm numarası ile kayıtlı bulunan ferman

LANGUAGE	TURKISH
ROLL NO.	348
DIMENSIONS	22. x 57. cm
MATERIAL	PAPER
SUBJECT	FIRMAN COPY

Library of Congress'te 348 mikrofilm numarası ile kayıtlı bulunan fermanın transkripti

Suret-i Ferman-ı Alişan

El-kadı'ül-kudat ül-Müslimin ol-vüladü'l-muvahhidin ma'denü'l-fazl ve'l-yakîn raf'-i ilamü'l-şer'iyye ve'd-din varisü'l-ulum el-enbiya-i ve'l-mürselin el-muhtassü'l-mezid inayetü'l-melikü'l-muîn mevlana kadı-i zidet-i fezail ve mefahirü'l-kudat ve'l-hükkam ve ma'denü'l-fezail ve'l-kelam Rumili ve Anadolu ve Bahr-ı sefid ve siyah caniplerinde vaki' kazaların kadıları ve naibleri zide-i fazlıhüm tevki-i ref'-i hümayun vasıl olacak malum ola ki Serpiskopos-ı Tur-i Sina ve keşişanı manastıranı Cebel-i Musa rikab-ı hümayunuma memhur arz-ı hal idüp Tur-i Sina'da vaki kilisaları rahiplerinden on iki nefer rahipler eyalat-ı Rum ve Anadolu ve Bahr-ı sefid ve siyah caniblerinde tasaddukat ve nüzurat cem'i için mürur ve ubur eyledikleri mahallerde cizyedarlar taraflarından cizye mutalebe alınmamak üzere selatin-i maziyyeden ve hulafa-i azamdan Cenab-ı Resul Ekrem Aleyhisselam Hazretlerinden yedlerinde olan ahidname-i şerife mucibince Tur-i Sina manastırlarına ve kilisalarına ve bağçalarına ve leb-i deryada vaki' Seha-i Katarina'da vaki ibadetlerine ve vakıflarına kimesne mani-i mezahim olmayup ve İskenderiye ve Reşid⁷ ve sair iskelelerde bac ve harac ve sair nesne talep ve teklif ile rencide ve taaddi olunmayup kadılar ve mir-i miran-ı mütesellimler ve ümena-i amal bir ferd dahl ve taarruz eylemeyüp ve Cebel-i Tur-i Sina'da kendülerinin muîn-i piskopos reislerinden gayri bilad-ı eyalet patrikleri bir türlü rencide ve taaddi eylememek üzere yedlerinde olan ahidname-i şerifeye mugayir cizyedarlar cizye talebi ile rencide ve taaddi eylediklerin bildirmeleriyle yedlerinde olan ahidname-i şerife şüurutuna mugayir tasaddukat ve nüzurat cem'i için mürur ve ubur eyledikleri yerlerde cizyedarlar tarafından cizye talebi ve ehl-i örf ve sairleri taraflarından dahi bac ve sairesinden mutalebesiyle rencide ve taaddi ettirilmemek için emr-i şerifim südurunu istida-i inayet eyledikleri ecelden hazine-i amirede mahfuz piskopos-ı mukatuat? defterlerine nazar olundukta keşişanı manastıranı ve Cebel-i Musa ve Tur-i Sina'da vaki' manastırlarına ve bağçalarına ve leb-i deryada vaki' kilisa ve hurma bağçalarına ve vakıflarına ve mahruse-i Mısır'da Babu'n-nasr'da (Kahire) Cevanibenne? Mahallesi'nde vaki' manastırlarına ve Seha-i Katerina'da vaki ibadetlerine ve kıdanlarına? ve mahalle-i mezburenin sağ ve solunda vaki iki vükalelerinin? keşfine ve yine Mısır dahilinde vakıf evlerine ve hanlarına min- vech-i dahl ve taarruz ve mani ve mezahim olmayup selatin-i maziyyeden ve hulefa-i azamdan ve canib-i Cenab-ı Resul-i ekrem Aleyhisselam Hazretlerinden ellerinde olan

⁷ Raşid ya da Rosetta; Mısır'da İskenderiye kentinin 60 km kadar doğusunda ve Akdeniz kıyısında yer almaktadır.

ahidname-i şerifeleri mucibince kimesne mani olmayup ve yine zikr olunan ahidname mazmunu üzere İskenderiye ve Reşid ve deryada ve sair iskelelerde bac ve harac ve sairesine talep teklif olunmayup kadılar mir-i miranı ve mirliva ve mütesellimler ve ümena-i amal dahl eylemeyüp ve cebel-i mezburede kendülerinin muin-i piskopos reislerinden gayri bilad-ı eyalat-ı patrikleri dahi karışmayalar ve ellerinde olan ahidname-i şerifeye mugayir bir ferd rencide-i remide eylemeyeler deyu ahidname-i şerife mucibince evamir-i şerifem verilegeldiği mukayyed olmağla ber- mucib-i ahidname-i şerife emr-i şerif itası iktiza eylediği der-kenar olundukta şimdi şürutu mucibnce amel olunmak fermanım olmuştur buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta bu babda sadır olan merim üzere amel edip dahi ahidname-i şerife şürutu vech-i meşruh üzere olduğu hazine amirem defterlerine mukayyed olmağla ahidname-i şerife şürutu mucibince amel ve hareket olunup hilaf-ı şer'-i şerife mugayir şurut-ı ahitname rahi-i mersumların mürur ve ubur eyledikleri mahallerde cizyedarlar ve ehl-i örf taraflarından bac ve harac ve sairesine mutalebesiyle rencide ve taaddi ettirmeyesiz şöyle bilasız alamet-i şerife itimat kılarsınız.

*Tahriren el- yevmüs-sani ısrin Rebiülahir li-senetü ısrin ve mieteyn ve elf.
(22 Rebiülahir 1220 / 20 Temmuz 1805)*